

מצות אכילת מצה

דיוקים בלשון הרמב"ם

עיון מדוקדק בלשון הרמב"ם בהגדרותיו למצות אכילת מצה מעלה כמה דברים הדורשים עיון. ראשית נפרוס את דברי הרמב"ם. בספר המצוות כתב הרמב"ם (עשה קנ"ח):

מצוה קנ"ח היא שציוונו לאכול מצה בליל חמשה עשר מניסן, יהיה שם כבש הפסח או לא יהיה, והוא אמרו ית' "בערב תאכלו מצות", ובבאור אמרו: "בערב תאכלו מצות", הכתוב קבעו חובה. וכבר התבאר בפסחים שאכילת מצה בלילה הראשון חובה, מכאן ואילך רשות. והנה התבארו משפטי מצוה זו במסכת פסחים.

במנין המצוות הקצר שבהקדמה ל"ד החזקה (במצוות עשה) כתב הרמב"ם:

קנ"ו. לבער חמץ, שנאמר: "ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם".
קנ"ז. לספר ביציאת מצרים בלילה הראשון של חג המצות, שנאמר: "והגדת לבנך ביום ההוא".
קנ"ח. לאכול מצה בליל זה, שנאמר: "בערב תאכלו מצות".

במנין שעל סדר ההלכות¹ כתב:

הלכות חמץ ומצה יש בכללן שמונה מצוות, שלש מצוות עשה וחמש מצוות לא תעשה, וזה הוא פרטן. א. שלא לאכול חמץ ביום ארבעה עשר מחצות היום ולמעלה. ב. להשבית שאור מארבעה עשר. ג. שלא לאכול חמץ כל שבעה. ד. שלא לאכול תערובת חמץ כל שבעה. ה. שלא יראה חמץ כל שבעה. ו. שלא ימצא חמץ כל שבעה. ז. לאכול מצה בלילי הפסח. ח. לספר ביציאת מצרים באותו הלילה.

א. הרמב"ם שינה ממנין למנין, ויש מקום לעמוד על משמעות ההבדלים.

1. סדר המצוות. במנין הקצר קודמת מצות סיפור יציאת מצרים למצות אכילת מצה, ובמנין שעל סדר ההלכות קודמת מצות אכילת מצה למצות סיפור יציאת מצרים.
2. שמות החג. במנין הקצר מכונה החג: "חג המצות", ובמנין שעל סדר ההלכות: "לילי הפסח".

ב. הערה נוספת שיש להעיר בלשון הרמב"ם, היא בלשונו בפתיחת הפרקים בהלכות חמץ ומצה.

¹ המכונה "רמזי המצוות", ומופיע אף הוא בהקדמת הי"ד החזקה, ובפתיחה להלכות עצמן.

א', א': כל האוכל כזית חמץ בפסח מתחלת ליל חמשה עשר עד סוף יום אחד ועשרים בניסן במזיד חייב כרת, שנאמר: "כי כל אוכל חמץ ונכרתה"...

ב', א': מצות עשה מן התורה להשבית החמץ קודם זמן איסור אכילתו, שנאמר: "ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם", ומפי השמועה למדו שראשון זה הוא יום ארבעה עשר, וראיה לדבר זה מה שכתוב בתורה: "לא תשחט על חמץ דם זבחי", כלומר לא תשחט הפסח ועדיין החמץ קיים, ושחיטת הפסח הוא יום ארבעה עשר אחר חצות.

ו', א': מצות עשה מן התורה לאכול מצה בליל חמשה עשר, שנאמר: "בערב תאכלו מצות", בכל מקום ובכל זמן, ולא תלה אכילה זו בקרבן הפסח אלא זו מצוה בפני עצמה ומצותה כל הלילה... ז', א': מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן, שנאמר: "זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים", כמו שנאמר: "זכור את יום השבת". ומנין שבליל חמשה עשר, תלמוד לומר "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה", בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך, ואף על פי שאין לו בן, אפילו חכמים גדולים חייבים לספר ביציאת מצרים, וכל המאריך בדברים שאירעו ושהיו הרי זה משובח.

בפתיחת ההלכות העוסקות באיסור אכילת חמץ כתב הרמב"ם את התאריך בצורה מלאה, והוסיף את החודש: "...עד סוף יום אחד ועשרים בניסן". כך גם בהלכות סיפור יציאת מצרים: "בליל חמשה עשר בניסן". בפתיחת הלכות השבתת החמץ והלכות אכילת המצה, לעומת זאת, לא כתב הרמב"ם את החודש, אלא רק את היום. נראה שרומז הרמב"ם לכך שהלכות החמץ והמצה בנויות ברצף, והן המשך של ההלכה הפותחת. על כן אין צורך לציין בהן את התאריך המלא בשנית. בהלכות סיפור יציאת מצרים פותח הרמב"ם ענין חדש, ועל כן מציין את התאריך בצורה מלאה. בהמשך נבאר ענין זה.

ג. הערה נוספת הקשורה לענין, עולה מדברי הרמב"ם במצות אכילת קרבן פסח, דברים המבוססים על דברי חכמים (עשה נ"ו):

מצוה נ"ו היא שציוונו לאכול כבש הפסח בליל חמשה עשר מניסן בתנאיו הנזכרים... והוא אמרו: "ואכלו את הבשר בלילה הזה עלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו". ואולי יקשה עלי מקשה ויאמר למה תמנה אכילת פסח מצה ומרור מצוה אחת, ולא תמנה אותם שלש מצות, ושתהיה אכילת מצה מצוה, ואכילת מרור מצוה, ואכילת פסח מצוה? ! אשיבנו: אמנם היות אכילת מצה מצוה בפני עצמה הוא אמת, כמו שנבאר, וכן אכילת הפסח מצוה בפני עצמה אמת כמו שזכרנו,

אבל המרור הוא נגרר לאכילת פסח ואינו נמנה מצוה בפני עצמה, וראיה לדבר, שבשר הפסח יאכל לקיום המצוה יהיה עמו המרור או לא יהיה, והמרור לא יאכל אלא עם בשר הפסח, לאמרו "על מרורים יאכלוהו", ואילו אכל מרור מבלי בשר לא עשה כלום... והראיה הברורה השורש שבאר בו התלמוד והוא אמרם: מרור בזמן הזה דרבנן, כי מן התורה אין חובה לאכול בפני עצמו...

אכילת המרור נסמכת לאכילת הפסח, ואינה מצוה בפני עצמה, ובזמן שאין קרבן פסח - אין מצות אכילת מרור מן התורה. לאור זאת, יש לעיין בדברי חכמים, המופיעים גם בנוסח ההגדה, כגון (פסחים פ"י מ"ה):

רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח, לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח, מצה ומרור. פסח, על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים. מצה, על שום שנגאלו אבותינו ממצרים. מרור, על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים.

חייב אדם להזכיר את המרור בליל הסדר. וכן אמרו (מכילתא בא, י"ז):

"והגדת לבנך". שומע אני מראש חדש, תלמוד לומר "ביום ההוא", אי ביום ההוא יכול מבעוד יום, תלמוד לומר "בעבור זה", בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך על שולחןך.

חייב אמירת ההגדה הוא כאשר יש מצה ומרור לפניך. אם אין חיוב באכילת המרור בזמן שאין בית המקדש קיים - הכיצד חייב אדם להזכירו בליל הסדר? וכיצד תלו את זמן אמירת ההגדה באכילת המרור?

יסודות דין אכילת מצה

יש לבאר שני יסודות, ומתוכם יתבאר הענין.

א. סידור המצוות ברמב"ם מבליט את העובדה שבפסח אנו מקיימים את המצוות בשלושה מישורים: מחשבה, דיבור ומעשה, בחינת "פִּי קְרוֹב אֵלַיךָ הַדְּבָר מְאֹד פִּיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ" (דברים ל', י"ד). "בפיך" - דיבור, "ובלבבך" - מחשבה, "לעשותו" - מעשה².

מצוה קנ"ו היא מצות השבתת חמץ, המתקיימת במחשבה, כדברי הרמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ב ה"א-ב):

מצות עשה מן התורה להשבית החמץ קודם זמן איסור אכילתו...

² ועי' במצוה ברה"ח"א (מהדו"ב עמ' ב') הרחבת דברים בענין זה.

ומה היא השבתה זו האמורה בתורה, היא שיבטל החמץ בלבו ויחשוב אותו כעפר, וישים בלבו שאין ברשותו חמץ כלל ושכל חמץ שברשותו הרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל.

מצוה קנ"ז היא המצוה לספר ביציאת מצרים, המתקיימת בדיבור.

מצוה קנ"ח היא מצות אכילת מצה, והיא מצוה במעשה.

בהמשך נעמוד על משמעות הענין והשלכותיו.

ב. מן המקורות השונים עולה כי במצות המצה ישנם שלושה גדרים. 1. אכילת המצה היא דין בקרבן פסח. כך כותב הרמב"ם במצוה נ"ו: "מצוה נ"ו היא שצונו לאכול כבש הפסח בליל חמשה עשר מניסן... ושיאכל עם מצה ומרור... שמצות הפסח צלי מצה ומרור כלומר שהמצוה היא קיבוץ אלה".

2. המצה היא דין באמירת ההגדה. "כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח, לא יצא ידי חובתו, ואלו הן, פסח, מצה ומרור". חיוב אמירת ההגדה הוא "בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך". יש לזכור את המצה ואת טעם אכילתה, וזהו דין בהגדה. המצה נקראת "לחם עוני", ודרשו חכמים (פסחים קט"ו ע"ב): "לחם שעונין עליו דברים הרבה". הרי שהאמירה היא חלק ממצות המצה.

3. אכילת המצה היא גדר בפני עצמו. יש חובת אכילת מצה בלילה ראשון של פסח, אף בלא קרבן פסח.

ביאור המצוה

א. לשון הגמרא

לאור הבנת יסודות אלה, ניתן לעמוד על משמעות דברי הגמרא והרמב"ם. בגמרא מובא (פסחים ק"כ ע"א):

אמר רבא: מצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן. ומאי שנא מרור, דכתיב "על מצות ומרורים", בזמן דאיכא פסח יש מרור ובזמן דליכא פסח ליכא מרור, מצה נמי הא כתיב "על מצות ומרורים", מצה מיהדר הדר ביה קרא "בערב תאכלו מצות". ורב אחא בר יעקב אמר: אחד זה ואחד זה דרבנן... תניא כוותיה דרבא, "ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך", מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות. מאי טעמא, הוי דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא, יכול אף לילה הראשון רשות, תלמוד לומר "על מצות ומרורים יאכלהו", אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מנין, תלמוד לומר "בערב תאכלו מצות", הכתוב קבעו חובה.

הברייתא המסייעת לרבא לומדת בתחילה מן הפסוק שנאמר על אכילת קרבן פסח. לכאורה תמוה, הרי בפסוק זה לא מופיעה מצות אכילת מצה בפני עצמה?! אכן,

למסקנה לומדת הגמרא מן הפסוק: "בערב תאכלו מצות", אך מדוע לא הובא פסוק זה בתחילה?
הפסוק "בערב תאכלו מצות" בשלמותו הוא (שמות י"ב, י"ח):

בְּרֵאשֵׁן בְּאַרְבַּעַה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בְּעֶרְבֹ תֹאכְלוּ מִצֵּת עַד יוֹם הָאֶחָד
וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בְּעֶרְבֹ.

בפשט הכתוב, החיוב "תאכלו מצות" נאמר על כל ימי חג המצות, ואם כן זוהי אכילת רשות ולא חובה, כפי שלומדת הגמרא. על כן אי אפשר ללמוד את חובת אכילת מצה מפסוק זה לבדו. הלימוד הוא משני הפסוקים יחד. "על מצות ומרורים יאכלוהו" מלמד כי יש חובת אכילת מצה בלילה זה, מצד קרבן פסח, ומכאן נלמד, שאף החיוב "תאכלו מצות", כמצוה בפני עצמה, חל בלילה הראשון בלבד³.
שתי המצוות של אכילת המצה - אכילתה עם הקרבן ואכילתה כמצוה בפני עצמה - מתקיימות יחד בעת שבית המקדש קיים באכילת קרבן הפסח על מצות ומרורים. רק כאשר לא מתקיימת מצות אכילת קרבן פסח - מתקיימת מצות אכילת המצה בנפרד. על כן מלמדות שתי מצוות אלו זו על זו.

ב. לשון הרמב"ם

אף דברי הרמב"ם מובנים, על פי ההבדל העקרוני שבין ספר המצוות ובין הי"ד החזקה.

עניינו של ספר המצוות הוא למנות את המצוות ולהוכיח את נכונות המנין⁴. על פי מטרה זו מוגדרות המצוות ונקבע סדרן וקישורן. ביי"ד החזקה, כספר הלכה, מביא הרמב"ם את המצוות בצורה שבה הן מתקיימות למעשה.
אף כי מצות אכילת מצה היא מצוה נפרדת ממצות אכילת קרבן פסח, וכפי שמדגיש הרמב"ם בספר המצוות, הרי שבפועל האוכל את קרבן הפסח על מצות ומרורים קיים את שתי המצוות - אכילת הקרבן ואכילת המצה.
על כן, במנין הקצר, שבו רוצה הרמב"ם להדגיש כי אכילת מצה היא מצוה עצמית, מכנה הוא את החג "חג המצות" ולא "חג הפסח", להדגיש כי אין המצה רק חלק מן הפסח. במנין שעל סדר ההלכות, לעומת זאת, מופיעה הצורה בה מתקיימת המצוה בפועל, עם קרבן הפסח, ועל כן מכונה החג "לילי הפסח".

³ אף בפסוק עצמו יש רמז לכך שהחיוב הוא בלילה הראשון, שכן המילים: "תאכלו מצות" נאמרו לאחר ציון היום הראשון: "בְּרֵאשֵׁן בְּאַרְבַּעַה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בְּעֶרְבֹ תֹאכְלוּ מִצֵּת", וניתן לראותן כמסובות אך ורק על תאריך זה. הפסוק "על מצות ומרורים יאכלוהו" מלמד כיצד לדרוש את הפסוק השני.
⁴ כך כתב הרמב"ם בהקדמתו לספר המצוות: "ולכן ראיתי שראוי שאקדים לפני החבור שזכרתי (הוא הי"ד החזקה) מאמר והוא הספר הזה שאבאר בו מנין המצוות ואיך ראוי שימנו ואביא ראיה על זה מכתובי התורה וממאמרי החכמים בפירושיהם, ואקדים שרשים ראוי לסמוך עליהם במספר המצוות, וכשיתאמת מספרם במאמר הזה בראיה מבוארת אין ספק בה, אז יתבאר למי שיקראהו טעות כל מי שמנה חלוף מה שמנינו אנחנו... כי אני אבאר המצות כולם ומספרם מצוה מצוה, ואביא ראיה על כל מה שיש בו ספק או מה שיחשוב מי שאינו בקי בדיני התורה חלופו, ואסיר מחשבתו, ואבאר מה שיש בו ספק, ואין כוונתי בזה המאמר לבאר דין מצוה מן המצוות אבל מספרם לבד...".

אף סדר המצוות בכל מקום מובן לאור דברינו.
במנין הקצר מופיעות מצוות הפסח כחלק ממצוות המועדים, ועל כן יש לעיין בסדר שבו מסודרות מצוות המועדים:

קנ"ג. לקדש חדשים ולחשוב שנים וחדשים בבית דין בלבד, שנאמר:
"החדש הזה לכם ראש חדשים".
קנ"ד. לשבות בשבת, שנאמר: "וביום השביעי תשבות".
קנ"ה. לקדש שבת, שנאמר: "זכור את יום השבת לקדשו".
קנ"ו. לבער חמץ, שנאמר: "ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם".
קנ"ז. לספר ביציאת מצרים בלילה הראשון של חג המצות, שנאמר:
"והגדת לבנך ביום ההוא לאמר וכו'".
קנ"ח. לאכול מצה בליל זה, שנאמר "בערב תאכלו מצות".

לאחר הפתיחה במצות קידוש החודש, מסודרות המצוות בכל מועד במבנה הפותח במצות ההשבתה המיוחדת ליום זה, ולאחריה המצוה המיוחדת למועד, המתקיימת בפועל, בדיבור וכדומה. מצות השבתת החמץ מקבילה, אם כן, למצות השבתה בשבת, ומצוות סיפור יציאת מצרים מקבילה למצות זכירת השבת. גם בהלכה קושר הרמב"ם בין שתי המצוות (הל' חמץ ומצה פ"ז ה"א):

מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן, שנאמר: "זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים", כמו שנאמר: "זכור את יום השבת".

יש להוסיף עוד, על פי הדברים דלעיל, שהמבנה בספר המצוות מכוון כנגד מחשבה, דיבור ומעשה, ועל כן מצות המצה, המתקיימת במעשה, באה אחר מצות ספור יציאת מצרים, המתקיימת בדיבור. ועוד. אף במצות ההגדה כלולה מצות המצה, המתקיימת אף באמירה, כפי שראינו, ועל כן קודמת מצוה ההגדה - מצות סיפור יציאת מצרים - למצות אכילת מצה הפרטית.

הסדר במנין שעל סדר ההלכות מובן ופשוט. אלו הן הלכות "חמץ ומצה", ועל כן הסדר בו מפורטות המצוות הוא: הלכות חמץ, לאחריהן הלכות מצה ורק לאחר מכן הלכות ספור יציאת מצרים. החמץ והמצה הן יחידה אחת, שהרי המצה היא הצורה בה נאכל הלחם בפסח בהעדר חמץ. החמץ והמצה הם שני צדדים של אותו ענין, ועל כן סמוכים זה לזה.

דבר זה מודגש בדקדוק לשונו המפליא של הרמב"ם, שרק בפתיחת ההלכות כתב את התאריך המלא: "מתחילת ליל חמישה עשר עד סוף יום אחד ועשרים בניסן", ובכל ההלכות שאחר כך לא כתב "בניסן", שכן הן נסמכות לתחילת ההלכות. רק בתחילת הלכות סיפור יציאת מצרים (פ"ז ה"א), שב הרמב"ם לכתוב: "בליל חמישה עשר בניסן". בכך מודגש כי הלכות חמץ ומצה הן יחידה אחת, והלכות

ההגדה הן יחידה נוספת, ודבר זה מודגש אף בסידור המצוות בתחילת ההלכות, בהביאו את מצות ההגדה לבסוף. ואם ישאל השואל: מדוע, אם כן, כלל הרמב"ם את הלכות ההגדה בתוך הלכות חמץ ומצה ולא קבען לעצמן או במקום אחר? על כך יש לומר, שאף כי ההגדה היא יחידה נפרדת, אין היא מנותקת לחלוטין מן המצה, שהרי יש להזכיר את המצה בהגדה, וכל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח, וכיניהם המצה, לא יצא ידי חובתו. אף זמן ההגדה הוא "בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך", ועל כן קשורות שתי המצוות זו לזו, אף כי כל אחת מהן עומדת לעצמה.

בדבר זה יש ביאור אף לענין המרור. אכילת המרור איננה מן התורה בזמן שאין בית המקדש קיים, ואף על פי כן יש להזכירו בפסח, וזמן אמירת ההגדה אף תלוי בו. נראה, שאף כי אין מצוה באכילת המרור, בחינת מעשה, יש מצוה בהיותו מונח על השלחן לפניך ובהזכרתו. מצות המרור איננה מתקיימת באכילתו, אלא בהזכרתו ובאמירתו בפה. בדבר זה דומה המרור למצה, שכפי שראינו לעיל, מתקיימת מצוותה אף באמירה.

הרחבת דברים

דברים אלה פותחים פתח להעמקה בדברים שהוזכרו לעיל. במקומות רבים אנו פוגשים את שלושת המישורים: מחשבה, דיבור ומעשה, ונראה שענין הפסח יכול להאיר את הדברים ולבארם. המחשבה והמעשה הם שני מישורים שענינם ברור - המחשבה היא האידיאל והמעשה הוא יישומו בפועל. מהו מקומו של הדיבור? לשם מה יש צורך בו ומה הוא מוסיף לאידיאל וליישומו בעולם המעשה? המחשבה קשורה לרעיונות המופשטים המשוטטים בחללו של עולם, ונמצאים מעל האדם. המעשה הוא פעולתו של האדם בעולם. מהו האדם עצמו? האדם עצמו מופיע בדיבור, והוא מקשר בין עולם האידיאות והעולם המעשי. האדם נועד לשלוט בעולם המעשה ולרוממו אל העולם הרוחני, ודבר זה נעשה על ידי הדיבור, שהוא מהותו של האדם (בראשית ב', ז'): "וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה" - וכתרגומו: "והיה האדם לרוח ממללא". בפסח נולד עם ישראל, ועניינו מבליט את ההגדרה העצמית של ישראל, ועל כן בו בולט ענין הדיבור. על ידו מתקיימת אחת המצוות העיקריות - סיפור יציאת מצרים. אף דרשו דרשי רשומות: "פסח - פה סח". הדיבור הוא מהותו של האדם ואף של עם ישראל. אף הנבואה המיוחדת לישראל, עניינה הוא הדיבור, שהרי נבואה הוא לשון "ניב שפתיים". אין הנבואה בונה את עולם המעשה, אלא את הדיבור, את האדם עצמו.

ענין נוסף שיש להעמיק בו הוא בשלושת הדברים שיש להזכירם בפסח: פסח, מצה ומרור.

מפורסמים דבריו של ר' לוי יצחק מברדיטשוב, המובאים ב"תוספות חדשים" למשניות בתחילת מסכת פסחים:

בשם כבוד אדונינו מו"ר הרב הגאון הגדול בוצינא קדישא מוהר"ר לוי יצחק זצ"ל אב"ד דק"ק ברדיטשוב. טעם למה קראו החכמים שם המסכת "פסחים" וגם אנו קוראים את החג בשם "פסח", ובכל התורה קורא אותו בשם "חג המצות", וצריך להבין למה שינו חכמים מלשון התורה... ובאופן אחר יש לפרש על פי מה שנודע בכמה מקומות ובפרט ברש"י בשיר השירים, שהקב"ה משתבח ומתפאר את עצמו בעמו בית ישראל, וכמאמר חז"ל דתפילין דמארי עלמא מה כתיב בהו "מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". ותענוג של ישראל לומר שבח של ה' יתברך ברוך הוא וברוך שמו "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד", ע"ש. והנה הקרבן שנקרא פסח הוא לשון חנינה, כמאמר הכתוב "ואמרתם זבח פסח כו' פסח על בתי בני ישראל", וכפירש"י ז"ל שם ומבואר בשם זה שבח של השם יתברך ב"ה שחמל על עמו בית ישראל. ובשם היום טוב שנקרא חג המצות מבואר הטעם בכתוב "עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו כו'", ומהאי טעמא נקרא חג המצות, שיצאו מיד שלא היו מתעכבים כלל, ואדרבה היו מזורזים במצות ה' עד שלא היה באפשרי להתחמץ העיסה, וזה הוא שבח ישראל, וכמאמר הכתוב "זכרתי לך חסד נעורייך כו' לכתך אחרי במדבר וכו'", וכפירש"י שם הש"י זוכר להם זה הזכות שיצאו מיד ולא הכינו להם צידה. ולפי זה מתורץ דהתורה הוא מפיי הקב"ה קרא זה היום טוב חג המצות, דחג המצות מרומז שבח ישראל והש"י אמר תמיד שבח של ישראל, וחז"ל ואנחנו קוראים זה היום טוב פסח דשם זה מורה שבח של הש"י ב"ה כנ"ל, ואנו אומרים תמיד שבח המקום ב"ה...

הפסח הוא כנגד הנהגת ה' את ישראל ורחמיו המרובים שהופיעו בלילה זה, וחג המצות הוא כנגד ישראל, שנזדרזו לצאת ממצרים ולא הספיק בצקם להתחמץ. אף בנוסח ההגדה רמוז ענין זה, שכך אנו אומרים:

רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח, מצה ומרור. פסח שהיו אבותינו אוכלים בזמן שבית המקדש היה קיים על שום מה, על שום שפסח הקב"ה על בתי אבותינו במצרים, שנאמר: "ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויקד העם וישתחוו". מצה זו שאנו אוכלים על שום מה,

על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם, שנאמר: "ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם". מרור זה שאנו אוכלים על שום מה, על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים, שנאמר: "וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך".

מהו עניינו של המרור? המרור הוא הרקע. הוא החושך ממנו ניתן ללמוד את יתרונו של האור. המרור מבטא את הבירור של הטוב מן הרע, שכן עולמנו נברא מעורב מ טוב ורע, ולעולם יש לברור את הטוב מן הרע. הטוב שבגאולת מצרים נברר מן הרע המתבטא במרור.

אמנם, יש מצוה באכילת המרור רק כאשר יש קרבן פסח. מדוע? ניתן להשתמש ברע - אכילת המרור - רק כאשר אנו נמצאים במצב השלם, שכן אז מקבל הרע את מקומו הראוי לו ואינו מתפשט חוץ לגבולו.

כאשר אין פסח - אין בית מקדש - עלול הרע להתפשט מעבר למקומו, ועל כן אין מצוה מן התורה באכילתו, אף כי אנו מזכירים ומציינים אותו גם בזמן החורבן. כאשר המציאות שלמה - יכול הרע לבוא לידי ביטוי, בלא חשש כי יקלקל אף את הטוב. כך אנו מוצאים את החלבנה, שריחה רע, בין סממני הקטורת, ומכאן למדו חכמים ש"כל תענית שאין בה ממושעי ישראל אינה תענית, שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סממני קטורת" (כריתות ו' ע"א). בתוך כל סממני הקטורת, יש מקום לחלבנה והיא אף מוסיפה לריחה הטוב, אך לעצמה - הרי ריחה רע. יש מקום לרע כל עוד הוא משועבד לטוב ואינו מתפרץ לצאת חוץ לגבולו⁵.

⁵ ע"י בדברי הרב קוק זצ"ל (אורות התחיה, מ"ה): "כשם שאי אפשר ליין בלא שמרים, כך אי אפשר לעולם בלא רשעים. וכשם שהשמרים מעמידים את היין ומשמרים אותו, כך הרצון הגס של הרשעים גורם קיום ועמדה לשפעת החיים כולם, של כל הבינונים והצדיקים. כשהשמרים מתמעטים והיין עומד בלא שמריו, הרי הוא עלול לקלקול וחמוץ".

